

6+

4 ▶

АВЫМНАЙ
ДАЙШАЛХЫ
ЗАМ

8 ▶

СОЛОНГО

burunen.ru

2020 оной
ноябрийн 2,
№44(44)

Буряад **ҮНЭН**

Нютаг хэлэн дээрэ хэблэгдэнэ

Олонийтын сонин

«РОССИЙН 2020 ОНОЙ ЖЭЛЭЙ ЭГЭЭ БЭРХЭ БҮЛЭ»

НАЙНДЭР

2020 он хадаа Агуухэ Илалтын 75 жэлэй ойдо зорюулагданан мүнхэ дурасхаалай ба алдар солын жэл гэжэ соносхогдобо. Энэ ехэ найндэртэ дашарамдуулан «Эгээ бэрхэ бүлэ» гэхэн Бүхэроссийн конкурс соносхогдоо.

Манай нютагай Баторов Николай Цыреторович Дарима Кимовна хоерой гэр бүлье «Олон хүүгэдтэй бүлэ» гэхэн номинацида

хабаадахыень дурадхажа, Республикын хэмжээндэ илажа гарабад. Тиигээд Бүхэроссийн «Эгээ бэрхэ бүлэ» конкурсын илагшад болобо.

Баторов Николай Цыреторович ба Дарима Кимовна хоерой бүлэ хадаа манай нютагай эгээ бэрхэ эдэбхитэй бүлэнүүдэй нэгэн: Николай Цыреторович 30-аад жэл соо «Востокэлектромонтаж» гэхэн управленидэ монтажник-сварщикгаар ажаллаа. Тэрээнһээ

боложо нүдэнэйнь үбшэн ехэдэжэ, удаан саг соо эмшэлэгдээд, 2014 ондо хоер нүдэнэ юмэ харахаа болижо, һохор болошоһон юм. Дарима Кимовна хадаа шаша зүрхэтэй, холын харасатай, абьяас ехэтэй, бэрхэ, шадал ехэтэй эхэнэр. 11 хүүгэдые үргэжэ, хүмүүжүүлхын хажуугаар хэдэн олон ажалда ябажа, һүниндөө хилэмэ баридаг, оедог, нэхэдэг, үшөө өөрынгөө гое хайхан хүүхэлдэйнүүдые хэдэг байгаа. һүүлээрнь выставкэдэ ажалнуудаа

гаргажа, хотын ба республикын олон дипломнуудта, шангуудта хүртөө. Литературада ехэ дуратай.Өөрынгөө шүлэгүүд соо Дарима Кимовна олон юмэ тухай бэшэдэг, харин эхын сэдхэл шүлэгүүдэй гол темэ болоно. 2017 ондо Баторовтанай бүлэ түрэл нютагтаа нүүжэ ерэхэн юм. Түрүүшын үдэрнүүдһээ Дарима Кимовна нютагайнгаа арад зонй ажаябуулгада сэдхэлээрээ оролсоо, ветерануудай Сөведэй түүрүүлэгшын

3 ▶

Солонго

СОЛОНГО

Минии нүхэр-Хотошо

Хон-хон дуутай,
Хондолой дээрээ дэгээтэй.
Хэн бэ энэ, мэдэхэ гүт ?
Хэлжэ таагт үхибүүд!
- «нохой !!!»
«Хав, хав»- хусадаг,
Хотигор сүүлээ шарбадаг,
Хододоо намайгаа угтадаг,
Хотошо- минии нүхэр юм!
Хон-жэн сахидаг,
Сонор, дэрэгэр шэхэнүүдтэй,
Хөрхө харахан нюдэнүүдтэй,
Хурса сагаанан шүдтэй юм!
«Фас! асар»-гэхэдэм,
Хурдан бушуу асардаг,
Хөөрхэн минии нүхэрэм,
Намдаа ехэ дуратай юм.

Наасажа нохойм мухарина,
Сасан дээгүүр хүльбэрнэ,
Дулаан уларил хүйтэрхэнэ,
Дулааханаар хубсалаел.

Таабари

Хүн, зондо хүндэтэй,
Хариин гүрэнтэй холбоотой,
Хотигор гартаа аягатай,
Хоёр бэсэн шүрэтэй ?
1-хи тодорулга.
-Архинша бэшэ бэл аягатай,
Айлай газагуур байдалтай,
Зайн галын дэнтэй,
Зугаалжа няалдабал аюултай ?
2-хи тодорулга.
-Бүхэ бетон хүлтэй,
Бэсэн түмэр шүрэтэй,
Тулаад байдаг таягтай,
Тэбэрээд засадаг монтертой !
-харюунь : «столб -» «Шэнэсэн тулга»
Тайга хубшын хубэн дороос,
Түржэ ургасан түүхтэй шэнэсэ,
Зайн галын элшэ дамжуулдаг,
Сахилгаан утасны тулга болоол.

Залуушуудда

Баруун гартаа бата бүхөөр,
Барийт харгыгаа залуушуул,
Бурхан Багшын заабари шагныт,
Буян хуряадаг зүргөөр гэшхыт.

Хазаараа татажа харза тойрожо,
Жолоогоо барижа жалга сэтэлжэ,
Гүн ухаанай далайда зорижо,
Сүн сагаан сэдхэл шэлыт.

Хүндэлжэ настай зониие шагныт,
Хүтэлжэ дүүнэр багашуулаа сургыт,
Хэсэн ажалдаа шалгажа сэгныт,
Хамгаалжа эхэ дэлхэйгээ гамныт.

Залуудаа залуугүй буян хуряабал,
Зула мэтэ гэрэлтэн бадархал,
Хайрлажа зониие сэдхэлээсээ хүндэлбэл,
Хуби заяандашни юреолын шэнгэхэл.

Үхихүбүүд

Үүдээ дэлгэжэ дууданаб,
Урилдан ороно үхихүбүүд,
Үүртэжэ талхаа зүсэнэб,
Үлэсөө янзатай бартагарнууд.

Орон дээгүүр дэбхэрнэ,
Ондилно байра байдалым,
Уймар минии баатарнууд,
Үлтэлнэ дэрэ дэбисхэрим.

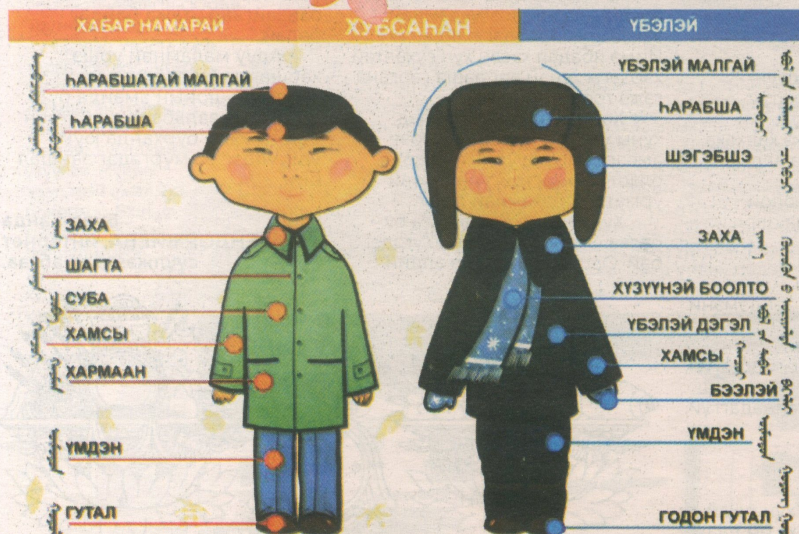
Булдидаг мориндол тангарна,
«Болиит»- гэхэдэм тусагуйл,
Батаганаа сохидог шабхуураа
Барихам гээшэ гү ? аргамгуйл.

Тааланаб

Тааланаб аша, зээнэрээ,
Түрсэн үдэрөөрөө тэбэрижэ,
Томоорон томо болонот гээд,
Тоолоноб бултыень үхижэ.
Жаранай дабаан дээр гаража,
Жаргалаа мэдэрэн мүргэнэм,
Замайнгаа янзыень шүүмжэлжэ,
Заяаша Бурхандаа зальбарнам.
Үнгэрсэн жэлнүүдэйм үзэгдэлнүүд,
Үльгэртэл санаандам үлдэнэл,
Үтэлсэн насаным бодолнууд,
Үхибүүдтэм хандажа үгтэнэл.
Тэнхэй тамир, сэбэрхэн шараймнай,
Тэсэнгүй элинэл үнгэрсэн жэлнүүдтэйгээ,
Уянхан энэрэл, зөөлөхөн сэдхэлэмнай,
Үлдэжэ бадарнал үлдэсэн жэлнүүдтээ.

Цыретор МАШИЕВ

Захирал-юрэнхы эрхилэгшын
улга дүүргэшэ Н.Б.
Цыбикова
Сэлэнгын эрхилэгчэ
Б.С.Жанцанова

Типографиин хаяг: 670000,
Улаан-Уд хот, Борсоевой гудамжа, 13
Түсбөөр хэблэлдэ тушаагдаха саг:
02.10.2020 он, 17.00; бодото дээрээ:
02.10.2020 он, 17.00;

1904-дахы дугаартай захил.
Хэһэг - 999.
e-mail: bairma.zhantsanova@yandex.ru
Тел.: 89024550332

Эрдэни-Хайбзун Галшиев

ХОЁР ЁСЛОЛЫ АБАХА
ОРХИХО ТУХАЙ ХЭЛСЭН
**БЭЛИГҮҮН
ТОЛИ**
ГЭСЭН ҮЙЛЭ

БЭЛИГҮҮН ТОЛЁОС

Худанай дасанай Эрдэни-Хайбзан дооромбын зохёосон «БЭЛИГҮҮН ТОЛИ» соо уурты, муу, хармуу хомхой, мэхэты ондо сургаал заабаринууд олон ем. Хүндэ хүшэр энэ үе сагта эдэ сургаалнууд олонийтын нангин хэрэгтэ, үдэр бүрийн ажабайдалда ача тусты байна. Бэээрээ муу ем хэнгүй, зүб сайнаар явахы энэ сургаалнууд соо иигэжэ хэлэгдэнэ:

Хододоо үнэншэ сэхэ бай.
Хулгай худал бү хэ, бү ховоло.

Ховууч хүнэй хушуу хүйтэн,
Хулгайч хүнэй нюдэн хүйтэн.

Худалаар хэлээшэн,
Хулуужа эдээшэн.

Эдэ сургаал заабаринууд хүны бү харда, өөрынгөө хэсэн гэм зэмы хүндэ бү тохо, хэсэн зэмээ бү мэлээ, буруу ябадалаа бү үмөөрээ гэсэн удхатай.

Хомхой сэдхэлээ дылжэ соро, хүны мартасан гү, али гэсэн алта мунгэ гү, али юумэ олоо саа, зондо дуулга, соносхо, бү олзуурха, хүны гэсэн зөөри эзэндээ байхадаа үлүү хэрэгтэй, ойро зуурхан бариштахын түлөө ухаан бодолоо тамалан үлүүдэ гүйлсэжэ, мэхэ гохо бу гарга, хүны зөөрид бү хорхойто гэсэн удхатай.

Сэбэр сэхэ зантай явахаас үлүү сайхан юу байхаб даа. Нэрээ хогоронхаар, ясаа хоголо гэжэ бураад зон миин хэлсэдэггүй ха ем. Нэрэ түрэ хүн бүхэндэ хэрэгтэ вшуу.

Үнэншэ хүн олондо этигэлтэй,
Худалша хүн хамагта сэжэгтэй.

Зүб ем зүрхэнөөс халуун,
Буруу ем бултанаас хатуу.

Зувьны хэлэхэд, зүрхэ хадхаа,
Үнэнынь хэлэхэд, үлэ алдаха.

Үнэншэ хүндэ нүхэр олон,
Үрэтэ модондо намаа олон.

Үнэн үгэ - шара тосо,
Үнэншэ хүн - эрдэни

зэндэмэни.

Үнэн ем осондош шэнгэдэггүй,
Нарандаш онгодоггүй, галдаш галдааггүй.

Үнэнөөс - туса,
Үнэнээс - тосо.

- гэхэ мэтэ үнэншэ хүн тухай оньсон үгэнүүд олон ха ем даа. Хүнэй досооты хоёр тээшээ тэмсэдэг ем. Хүн бэе оложо түрсэн хадаа, харань муу муухайгаа дараха гэсэн оюун бодолы дээжэдэ түшгэлсэн сургаал заабаринууд Эрдэни-

Хайбзан Галшиевай «Бэлигүүн толи» соо иигэжэ хэлэгдэнэ:

«Хүн бүхэндэ адляар ханда. Дээгүүр тушаалтай гү, али баян хүнүүд шамда, шини ажал хэрэгтэ, ажабайдалдаш хэрэгтэй болохо. Тиимээс ямар нэгэ тусаламжа үзүүлжэ шадалтай хүнүүдтэй ябалса». Тиимэ зон тухай ехэ сэсэн оньон үгэнүүд би:

Нюурын урда энеэхэ,
Нюууны арада харааха.

Нюуртээ - алта,
Нюруундаа - халтан.

- Өөрөөсөө доогуур тушаалтай, зиндаатай, зөөри байдалтай гү, али ямар нэгэ шалтагаанаар доройтожо явсан хүндэ бү дээрэлхэ, басасан зан бү гарга.

- Хүнэй емэндэ, ухаантай сэсэндэнь, ажалша бэрхэдэнь, ажабайдалдаа урагшатай явахадань, баяндань, дээгүүр тушаалдань, үхибүүдэйн бэлигтэй шадамартань бү атаарха, муу сэдхэл бү сэдхэ. Хорон сэдхэл, муу бодол шамда хээшэ тусалхагүй. Хүндэ муу санаалаа сааш, өөртэш, өөрынш үри бээдэ бусча ерэхэ.

- "Эхэ эсэгээ алдаагүй аад, эльгээ юундэ тэвэрээш" - гээд, үбгэд хүгшэд зандарха. Эльгээ тэвэрээд байнгүй, хүл дээрээ хүлөө тавиад суунгүй байха хэрэгтэй «Эрэгтэй хүн нюуругаа үргэлхэдөө, жаргалай ерэхэдэ үргэлхэб, эмэгтэй хүн зоболонгой ерэхэдэ үргэлхэб гэсэн удхатай» гээд үндэр настан хэлэдэг байгаа. "Үүдээ шангаар бү хаагты, заяашаа сошоохот" - гэжэ үндэр үбгэд, эмгэй эжынэр аша гушанараа соргодог байгаа вшуу.

Хабхагаа хан гэтэр бү хаа,
Түлээгээ түрд гэтэр бү хая!
Хайшаа хард гэтэр бү хая,
Хадам эжынгээ урдаас ярд гэтэр бү дуугара!

- гэжэ хадамда ошохоо байсан басаганда элинсэгүүдэмнай захяа үгөө хэлэдэг байсан ем. Иимэ ябадал хэсэн хүн сухалтай, хэрэгтэй хүнэй аяг ааша гаргана гэжэ тоологдоно.

- Хоосон амсарта баряад хүны урдуур бү гара. Дүүрэн амсартын урдуурнь гарахада, олзотой омогтой, урагшатай урматай ябахамнай гэдэг.

- Хүндэ хоосон амсарта бү бусаа. Заабол оёор хэжэ үгэдэг бай. Оёортой амсарта элдин

баянай хэшэг, буянай шэнжэ гэдэг.

- Гэрэй үүдэнэй хоёр тээгээс хоёр хүнэй нэгэ доро орохо, гарахада, түрүүн аха хүнэнь орохо, гараха. Нэгэ насны саа, орохо хүнэнь түрүүн орохо.

- Орсон гү, али гарсан үүдээ лаб сайнаар хаажа соро. Үүдэ дутуу хаагша сула хүнэй зан гэдэг.

- Үүдэ алхаад байхы сээрлэхэ шухала. Үүдэ хүлөөрөө үшхэлэн нээжэ, хүсэд гэртэ оронгүй, үүдэ алхажа ябатараа мэндэшэлжэ, босогын хоёр тээ байгаад хөөрэлсэжэ болгүй.

- Унажа явсан морёо сохиходоо, эсэгээ сохисонтой адли, сааж байсан үнээгээ сохиходоо, эхээ сохисонтой адли ем.

- Зэр зэмсэгээ бү хая, бү шэдэ, бү наярга, сүхэ жүрөө, хутага хайша шүбгэ сэрээ мэтын зэр зэмсэгүүдээ бү алха, бү гэшхэ, ерээрнь хүндэ бү сарвай. Хабчаг, ухваад болон пээшэндэ хамаатай емэнүүды бү алха, бү гэшхэ.

- Мориньгоо тоног: хазаар, ногто, шүдэр ба урга мэты бү алха, бү гэшхэ, газарта бү хая.

- Малгай, бээлэй, бээс, туруу ба үхивүүды хубса хунар бү алха, бү гэшхэ.

- Шандаган болон туулай зобохо түрэдэг, тиимээс эмэгтэйшүүлэй шандага, туулайн маха эдихэ хорюултай.

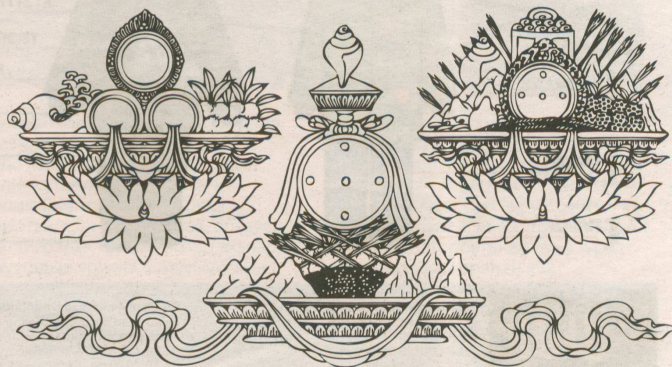
- Хониной далы шүдөөрөө мэрэжэ эдихэ, ясын хутагаар хосохы сээрлэ. Маха хүндэлэн отолхы зэрлигэй шэнжэ, зулгаажэ эдихы хобдогой шэнжэ гэдэг.

- Ямарш хүндэ ем үгэхэ, аваха, сарвайхадаа, гарынгаа хурууны забсараар бү сарвай. Хуруунынгаа салаагаар сарвайха гэшшэ салаабшаа харуулсантай адли.

- Мал адуунайнгаа хорёо хотын бузарлажа, тэндэ бээе хүнгэрүүлжэ болгүй. Мал адуусаа элдэб үгөөр харааха, сохихо, намнаха ехэ хорюултай. Тиимээс бууса далаа, хото хорёогоо арууджаха, санзайгаар утажа байдаг бэлэй.

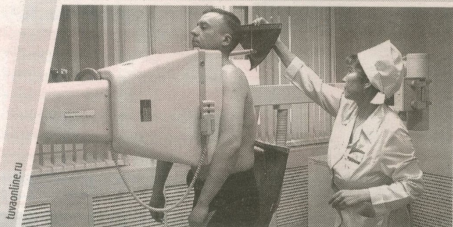
- Адуу маламнай үбшэ хабшанда бү дайруулаг, арьяатан шонын аманда бү орог гэжэ зальбаржа, «Сагаан Үбгэн» гэжэ бурханда юумэ үргүүлдэг ба мүргэдэг заншал би.

Буда-Ханда
ЦЫРЕНДОРЖИЕВА, интернет
сүүлжээнээс абтаа.

ЭМНЭЛГЭ – ШЭНЭ ШАТАДА

Эмнэлгын шэнэ түхээрлэгнүүд Буряад Уласта ерээ. Хэдэн аймагуудай түбэй ахмад эмшэдтэ шэнэ түхээрлэгөөр хангаданхай унаануудай тультюурнууд барюулагдаба.

- Урда долоон хоногто түргэн тусаламжиин 18 унаа аймагуудта дамжуулагдаа. Харин мүнөө 13 флюорограф, 5 маммограф ерээ, дээдэ мэргэжлэй тусаламжа хүн бүхэндэ үзүүлэгдэж эхилхэнь. Улас дотор эмнэлгын пунктнууд шэнэ аргаар бүтээгдэж, тэндэнь абаашагдаад табигдахань. Олон аймагуудта эмнэлгын байшангууд сэлбэн шэнэлэгдэнэ, - гэжэ Буряад Уласай Толгойлогшо Алексей Цыденов мэдээсэнь.

КамАЗ түхэлэй автомашин дээрэ иимэ ехэ түхээрлэгнүүд бэлдэгдэж, ямаршье харгыгаар ябажа, холын нутагуудта ошо-жо, хүндэ эгээл түрүүн хэрэгтэй тусаламжа үзүүлэгдэхэ, бэеын шалгалта гүйсэд хийгдэхэ. Зарим ушарта үбшэн саг соогоо элирүүлэгдэж, эмшэд хүнэй наса, бэеын та-

мир аршалха аргатай болобо. Тус комплексууд хэрэгтэй эмнэлгын түхээрлэгнүүдээр гүйсэд хангаданхай. Досоонь халуун осогаргаха, дулаагаар хангаха, зайн гал носохоо хэрэгсэл би.

- Сүүлэй үедэ эмнэлгын арганууд бүри үргэн болонхой. Сая болотор лэ хуушарсан түхээрлэгын ашаар эмшэд ажалаа ябуулжа байгаа. Харин мүнөө дээдэ шатын оньсон техникэ Буряадтамнай би болсонын сайшаалтай, - гэжэ Арадай Хуралай Түрүүлэгшэ Владимир Павлов хэлэбэ.

Баргажанай, Бэшүүрэй, Яруунын, Загарайн, Ивалгын, Кабанскын, Хурамхаанай, Муяын, Байгал Шадаарай, Ивалгын, Хориин түбэй больницануудта болон Петропавловкын, Гусинозёрск хотын эмнэлгын газарнуудта шэнэ түхээрлэгнүүд үгтэбэ.

«Буряад үнэн» мэдээсэлэй албан

ШАГНАЛНУУДАТ ХҮРТЭБЭ

Юрий Трутнев өөрын дураар тусаламжа хүргэдэг залуушуудта медальнууды барюулба. Ородой Холбоото Уласай Засагай газарай Түрүүлэгшын орлогшо – Ородой Холбоото Уласай Юрэнхылэгшын Алас Дурнын федеральна тойрогто бүрин эрхэтэ түлөөлэгшэ Юрий Трутнев Буряад Уласай өөрын дураар туса хүргэдэг хүнүүдтэ медальнууды зүүлгэбэ.

Коронавирус үбшэнэй эхээр сүжэржэ, орёо байдалай тохёолдохо сагта настай зондо өөрынгөө сэдхэлтэй нангин урjalaар туса хүргэжэ, мүнөөш арга шадалаараа анхарал хандуулдаг хүнүүд олон байна. Ородой Холбоото Уласай Юрэнхылэгшын медальнуудта хамтадаа Буряад Уласта ажасуудаг 150 волонтернууд хүртэнхэй. Тэдэнэй долоониинь эдэ үдэрнүүдтэ Юрий Трутневтай гарас үндэр шагналнууды абаба.

Байгша оной март сарда #МыВместе (БидэХамта) гэсэн хэмжээ сонсохгодо, хэдэн мянган залуушуул, энэрхы сэдхэлтэй хүнүүд настайшуудта хэрэгтэй эм, эдээ хоол гэртнь аваашча үгөө, ажабайдалдань туса хүргөө. Энэ намартаа тус ажал бүри эршэмтэйгээр ябуулагдана.

- Ниигүүлэхы сэдхэлэй ажал хүндэ. Бултандатнай баяры хүргэнэб. Нэн түрүүн бэе тамираа гамнаха шухала, - гээд, Ородой Холбоото Уласай Юрэнхылэгшын Алас Дурнын федеральна тойрогто бүрин эрхэтэ түлөөлэгшэ Юрий Трутнев хэлээ.

Буряад Уласта хамтадаа 950 волонтер тоологдоно. Эдэнэр 40 мянган мэдүүлгэ зоноос абажа, бултандань тусаламжа үзүүлээ. Мүнөө эдэнэрэй ажал ехэ болонхой. Эмнэлгын газарнуудта, поликлиникануудтэ хүдэлжэ, хэрэгтэй эмүүды хүнүүдтэ хүргэжэ үгэнэ.

БЭЭЭ СОРИХО АРГА БОЛОМЖО

Буряад Уласай Толгойлогшо тамирай талмайнууды шалгаба. Амаралтын үдэр Буряад Уласай Толгойлогшо Алексей Цыденов Улаан-Үдэ хотодо баригдажа, ашаглалгада тушаагдасан спортын талмайнууды шалгаба.

Зургаан талмайнуудай тавань сайн шанартай, харин нэгэнь тааруу, тиймээс дутуу дунданууды усадхаха тухай хэлсэгдэбэ.

Бурядай ойн ажахын колледжын дэргэдэхи спортын талмай ехэ муугаар хушагдажа, тэрэнь дахин шэнээр засча хушаха ажал гараба.

«2016-2020 онуудай туршада Ородой Холбоото дотор «Физкультура болон спорт хүгжөөх» гэсэн программын ашаар Авиационно техникумэй, Бурядай багшанарай колледжын, Үндэстэнэй 1-дэхи лицей-интернадайд дэргэдэ спортын талмайнууд баригдажа, ашаглалгада тушаагдаба. Ивалгын аймагай Сотниково болон Ошурково тосхонуудта «Демография» гэсэн үндэсэн түсэлэй «Спорт – норма жизни» гэсэн түсэбөөр спортын талмайнууд баригдажа, тэндэ ажасуугчад бэе тамиртаа тустайгаар сүүлэ сагаа үнгэргэхэ аргатай болобо.

Хамтадаа Буряадта нээмэл түхэлтэй 36 талмай баригдаа. Ородой Холбоото Уласай Юрэнхылэгшэ Владимир Путинай заабарьяар бэлүүлэгдэж байсан «Демография» түсэлэй ашаар эдэ талмайнууды барилгада 550 сая түхэриг дамжуулагдасан байна. Мүсэний ордон, Зүүн зүгэй спортын зүйлнүүдэй түб, Хоккей нааданай ехэ байшан, Сор харбалгын ордон барилга үргэлжэлсөөр. Ехэнхи талмайнууд суралсалай эмхинүүдэй хажууда баригдааш саа, тэрэ газарта ажасуудаг зон эндэ ерээжэ, бэээ сорихо аргатай байха ёстой, - гээд, Буряад Уласай Толгойлогшо Алексей Цыденов онсолно.

2020 ондо спортын шэнэ байшан болон талмай түхөөрхэ хэрэгтэ 600 сая түхэриг үгтэбэ. Яруунын аймагай Ульдергэ, Гүүндэ, Иисэнгэ нутагуудта, Хойто Байгалай Дээдэ Эзмхэдэ, Ивалгын аймагай Сотниково, Ошурково, Сужа тосхонуудта болон Хурамшада, Кабанскын аймагай Шэнэ Енхолог, Шигаево, Хүдэрэ, Оймуур нутагуудта, Мухар-Шэбэрэй Барта, Хориин аймагай түб Хори болон Тээгдээд, Захааминай агропромышленна техникумдэ болон дээрэ эрлэгдэсэн суралсалай дунда мэргэжлэй эмхинүүдтэ спортын талмайнууд баригдаа. Бусад олон нутагуудта иимэ шэглэлтэй талмайнуудай барилга үргэлжэлсөөр.

«Буряад үнэн» мэдээсэлэй албан

Есдөгм - тогтонох

орлогшоор, үшөө тийхэдэ нютагайнаа буддын шажанай ажалай түрүүлэгшээр хунгадаа. Эсэхэ сусахагуй Дарима Кимовна нютагтаа «Хурабша» гэжэ творческо мастерской онгойлгобо. Тэндэнь хүдөөгэй эхэнэрнүүд буряад хубсаа оёжо, хониной арха элдэжэ, тэрээнхээн сээжбшэ, гутал, бээлэй, оймхо оёжо эхилбэд. Үшөө тийхэдэ элдэбин творческо ажалнуудые бээлүүлбэ. Тэдэнь гээл элдэб хүүхэлдэйнүүд, зурагтай паннонууд, сувенирнууд болоно.

Июлиин 8-да манай нютаг «Торгон зам-2019» гэхэн раллида хабаадалсаа. Энэ раллида хабаадалсахадаа, «Тала дайдын агуухэз дуунууд» гэхэн этнофестивалиин «Эгээ

хайхан хэеы гэр» гэжэ конкурсто хабаадаһан байнад. Манай юртэдэ энэ раллиие эмхидхэгшэ, ралиин гэшүүн В.Чагин айлшалаа. Тэрээндэ буряад оемол малгайнүүд хайхашаагдажа,Өөрынгөө кепкэ малгайгаа манай буряад малгайгаар нэлгэһэн юм. Бидэ тэрээндэ панно бэлэглээбди.

Загастайн дасанай барилгада манай эхэнэрнүүдээр олон буддын шажанай зүйлнүүд оогдоо.

Дарима Кимовна өөрынгөө гэр бүлэдөө найман үхибүүдэй эгээ экхэнь, Дүүнэрэйнгээ хойнохоо хараха, оехо, хүгшэн эжынгээ хэлэһэниие, хургаһые бага наһаннаан хадужа абанхай. Нюргая сэхээр бариха, зүбөөр ябаха, хөөрэлдэхэ, г.м. хургаалнуудые хээээдэшье мартадаггүй.

Эсэгэнь, Ким Гатанович хадаа олоор номуудые уншажа, бэрхээр хураха, дуулаха ба хатарха, г.м. хургадаг байгаа. Тимэхээ Баторовтанай гэр бүлэдэ бүхы үхибүүдын гөөр бэшэжэ, шүлэгүүдые сээжээр уншажа, дуулажа шадаха, мүн баһа элдэб хэрэгүүдтэ эдэбхитэйгээр оролсодог.

Баторовтанай бүхы арбан үхибүүдын дээдын мэргэжэлтэй, амжалттай ажалладаг, бултадаа гэр бүлэтэй, үри хүүгэдтэй болонхой. Шэнэ жэл угталгын хайндэр үнгэргэхэ гээшэ тэдэнэй гол заншал болонхой. Эсэгэнь хасуури модо асаржа гөөдөг нэн, харин үхибүүдын элдэб костюмуудые бэлдэхэ. Мүнөө болотор энэ заншал нягтаар сахигдадаг. Үшөө нэгэ энэ гэр бүлын баримталдаг заншал

хадаа түрэл нютагтаа, эхэ эсэгынгээ тоонто - нүтэй нютагтаа дурлал.

Жэл бүри, Абганар угтай - Баторовтанай ехэ бүлэ булта суларжа, зунайнгаа Обоо тахидаг. Сэлэнгын аймагай Ягодное нютагта ажаһуудаг эжынгээ эхэ эсэгэнэртэ доро дохиго гэжэ Үшөө нэгэ ёһо энэ бүлэдэ бии. Тэдэ эжынгээ түрэл нютаг, аха Александр Кимовичта айлшалан эрэхэ, волейболоор турнир үнгэргэхэ хүсэлтэй.

Хүнэй алдуу хэбэл, ойлгон занха. Бээ бээдээ хамналсаха, гэр бүлынгөө ёһо заншалнуудые нягтаар сахиха гэжэ Николай Цыреторович Дарима Кимовна хоер үхибүүдэ хүмүүжүүлдэг. «Гэр бүлэ гээшэ - дурал соо бии болоһон багахан олытирог, дэлхэй дээрэ хүнэй эгээл дулахан газар» гэжэ Баторовтанай Өөһэдэйнэ зохиһон үгэнүүд тэдэнэй гэр бүлын девиз.

МАРТАХАГУЙН ТҮЛӨӨ...

Гашуудалтай гучаад онууд тухай мурэнүүд... Олон хүны сагы эрилтээр эбдэрхэй, уйдхарты, Төөригдэсэн хуби заяанууд...

2010 оны октябрийн 30-да манай Ноехон нютагы Зургаан-Дэбэ тосхондоо эхэ хүшөө нээгдээ бэлэй. Олон хүн зон хаа яанаас цуглараа сэн.

Ямар хүшөө бэ? Яагаа аа олон хүны цуглуулааб? Баруун тээгээс,

Зургаан - Дэбэ оромсоор, нүдэндэтнай заавэл харагдаха: Добо дээр үндэр суурин дээр бетоноор бүтээгдэсэн скульптура: гурбан хүн зогсонхой...

Хэн бэ? Лама, хүдөөгү буряад, хасаг. Анхаралтайгаар харахада холо, саашаа, дээгүүр хаража байсан шэнги.

Суурин дээрэнэ бэчээты: нютагаархидтаа - хашалган, хамалганда, хохидолдо орсон хүнүүдтэ 1920-1930 гг.

Юундэ энэ гурбан хүндэ энэ эхэ хүшөө нээгээбибди? Эдэ гурваны нюурээр хамалганы хохидолдо орсон хүнүүд гээхэ...Эдэны мартажа болохогүй!

Юундэ манай нютагта энэ эхэ гүнзэгү түүхын удхаты хүшөө табигдааб? Энэ миин бэшэ ха юм!

Одоол эндэ, Ноехондо, 1930 ондо Совет засагы дараха, унагааха гэжэ эхэ сууты, чанга бусалгаан болоо сэн. Саашадаа энэ

бусалгаанмай «Ноехоны бусалгаан» гэжэ нэрти болоо, хабаадасан хүнүүд - Ноехоны бандидууд (хабаадалсаач ханай, үгыч ханай - Ноехон бандит, мүнөөч хаа - яа хүнүүд, Ноехон гэжэ дуулаа ханай - ай, Ноехон бандидууд гэхэ).

2010 ондо Ноехоны бусалгааны 80 жэлэй ой тэрэ үдэр тэмдэглэгдээ, одоол энэ хүшөө хашалганда хосорсон хүнүүдтэ зориюлдаа. Манай нютагы арад зон эхэ олоноор хамалгын хохидолдо орсон байна, «Ноехоны бусалгаан» бүтээсэн, эхилсэн хүнүүд гээд. Эдэ хүнүүдэмнай нэгэч зам үгы байгаа бэшүү дээ... Мүнөө болоходо нэрэнүүдын хуу бусаанхай - «арад зоной ангиин дайсан» бэшэ, хэндэч хоро хээгүй хэдэн барлагууд, хасагууд, ламанар - хуу хохигдосон байна. «Арад зоной ангиин дайсан» гээд лэ буудуулсан байна, хаа-агүй түрмэ - ламаар хаюулсан, сураггүй үгы болсон байна, гэр-бүлэнүүдэнь нютагаасан холо сүлэлгэндэ намнуулаа.

Эхэл гашуудалты учар цагы эрхээр бүтэгдэсэн аймхай, тэнэг хүн зонй илган байна. Хэды олон хүны наса хороогдооб, гэр

бүлэ уйдхартэ шэдэгдээб, төөөригдэсэн хуби заяа үзээб...

Иимэ учараас тэрэ үедэ засаг даргаар Ноехондоо хүдэлжэ байсан Бальжин - Нима Дашиевич Цыдыпов шиидхэбэри гаргаа: Ноехонынгоо, гансач Ноехоны бэшэ, бүхы Сэлэнгын аймагай хамалганда гарсан, хосорсон хүнүүдтэ хүшөө табиха. Мүнөө байсан хүнүүд, ургажэ байсан ногоон бургаасанууд - үхибүүд санаха есты, мэдэхэ есты, ямар муухай, айдасты түүхын учар болоо. Энэ түүхэ мартажа болохогүй бидэнь нангин уялга, хамалганаас хохирсон хүн бүхэны мэдэхэ. Бальжин - Нима Дашиевич өөрөө эхэ эрдэмтэ түүхын багша, ходо зүрхэндөө абаад ябадаг байгаа: ямар аймшагты түүхын ябадалнууд түрэл нютагым дайрааб, түрэл арад зоным зобоогооб, үхибүүды үнчэрөөгөөб, хэдэн ламанар, хасагууд, эсэгэнэр, үбгэд, авгайнар хосорооб, эзмгүй аад буудуулжа алуулааб, юу гээч үзээб гэр булхынь.

Бальжин-Нима Дашиевичин өөрын гэр бүлэ басал энэ ябадалда цохигдосон байна. Тэгээд цагамнай хубилаа, 80-90 оноор хамалганда гарсан хүнүүдмнай нэрэнэ буцаагдаа; эзм үгынь нээгдээ, архиваар бэдэрхэц цаарца-гуурцануудан олдогдоо.

Тэгээд лэ, Бальжин-Нима Дашиевич урдаа зорилго табья: хуу хамалганда гарсан нэрэнүүды сэргээхэ, хуби заяагын мэдэхэ, ламанууды нэрэнүүды нээхэ. Хэды үдэр хоног, сараар тэрэмнай архиваар хүдэлөөб, бүхы Ноехоны хүнүүды олоо, мүнөө нэгэ эхэ үндэр, хуу нэрэнүүды цаарца сургуулиин историко-краеведческэ музейдэ бии.

Хүшөө босхоохо гэжэ Бальжин-Нима Дашиевич эхэ ажал ябуулаа: энэ хүшөөмнай аралды суглуулсан мүнөөр бүтээгдээ. Мүнөөчэг болотор хэдэн цаарцан дээрэ бэчээты нэрэнүүд бии: хэн хэды мүнэг үргөөб. Мүнгэ би цуглуулдаг сэм, тэхэдэ музейдэ хүдэлдэг байгааб.

Сананаб, Улаан - Үдэ хото ерээд, эжынгээ дүү

басаганда, 80-ты хүгшэн Мария Вампиловна Санжиевада очоод энэ учараа хөөржэ үгөөб. Тэхэдэм минии Дугармаа баавай зузаан бамбагар болсон хээзэ язааны обща тетрадь гаргаад, гартаа лупа баряад олон нэрэнүүды хэлэжэ үгөө сэн: эдэн хамалганаас зобосон хүнүүд, үлдэсэн гэр бүлын гашууд. Тэрэ нэрэнүүд соо Жалсараева Валентина Зондуйвна, Залаагы судья Очиров, үшөө олон хүнүүды хуу телефонуудын хэлэжэ үгөө сэн.

Би тэрэ списогээрээ хуу хүнүүды уулзаа сэм, хөөржэ үгөө сэм ямар ажал ябуулагдажа байнаб. Энэ уулзасан хүнүүдэм хожом хүшөө нээлгэндэ Ноехон буужа ерээ сэн, ехэл бидэндэ баяры хүргөө сэн. «Ямар сайн ажал ябуулаа гээчэт» гэжэ байгаад хэлээ сэн.

Минии эжын, Мария Вампиловнагы гэр бүлэ басал зобосон байна: эцэгын, Дылыков Вампила, гэнтэ НКВДшнигууд Цайдам ерээд лэ, аваал явачоо. Нэгэч сурагын 90 он болотор мэдээ үгы, хожомонь архиваас запрос хэжэ олоо. Нагаца эжыгымнай 3 ахануудань басал түрмэдэ хаагдаад үгы болоо. Олон доо имэ адли учарнууд Ноехондо.

Мария Вампиловна хуу түрэлнүүдынгээ хуби заяагын мэдээ, КГБгэй архив бэчэг бэчээд. Олон хүндэ манай баавай тусалсан байна, хайшан гээд хамалганда дайралдасан түрэлхидөө бэдэрхэб, хайшань ямар цаарца, гуурца бэчэхэб.

Энэ эхэ хүшөөгымнай бетонно скульптурынь Буряадай габьяата скульптор, академик Академии искусств Васильев Геннадий Георгиевич бүтээсэн байна.

Лама Матвей Радданович Чойбонов, тэрэ үедэ Председатель Союза писателей Бурятия Бальжин-Нима Дашиевичи скульптор Васильевтай танилсуулаа. Тэгээд аймагай засаг дарга Н.Д.Бадмаевтай бултадаа имэ хүшөө бүтээхы хөөрэлцэсэн байна.

Улаан-Үдэ хото ерэхэдээл, ходо скульптор Васильевтай уулзадаг байгаад, Куйбышевы гудамжаар зураачды бүлгэмэй мастерской ородог бэлэйдэ: хайшан гээд бүтэжэ байнав гээд харахадь. Эхэл сайн ажал явуулагдаа, үнэн зүрхэнөөсөө хамаг сэдхэхэлэ тавиха мастер Васильев хүшөөгү гурван скульптура бүтээгээ.

Цаг зуур хүшөөмнай бүтөө сэн. Тэгээдэл 2010 оны октябрийн 30-да нээхэ гэжэ шиидхэбэри гарагдаа, хүн зонй уриха эхилээбди.

Энэ үдэр Ноехонынмай дуганда эхэ ном уншалгаар эхилээ, хуу Ноехонынхид цуглараа. Басал үшөө нэгэ сайн үдэр тэмсээ: 15 жэлы ой Ноехоной дуган нээгдээсэр. Тэрээнэ сүүлдэ хүшөө нээгээбди. Олон хүндэты айлчад цуглараа: Улаан-Үдэ хотоос эрдэмтэд, хасагууд, хамалганда орсон хүнүүды түрэлхид, сургуулиин үхибүүд.

Аймагы засаг дарга Н.Д.Бадмаев үгэ хэлэжэ хүшөөгөө нээгээ: «Дахин имэ гашуудалты учар дабтагдаггүй бэлэй. Ургажэ байсан үхибүүд ойлгожо, мэдэжэ байгаа бэлэй».

Хожомонь Ноехоной дунда сургуулида хамалганда гарсан хүнүүдтэ зорюулагдасан «Нэрэ нэрээрнэ санаа» гэжэ научна-практическа конференци болоо. Энэ конференцин ажалда Буряадай мэдээжэ эрдэмтэд, сургуулиин сурагчад, хамалганда гарсан хүнүүды ача гучанар хабаадалсаа.

Иимэ эх ажал ябуулагдажа Ноехон нютагаймнай хүшөө нээгдээ бэлэй. Жэл бүри октябрийн 30-да хүшөөгынгөө хажууда ерээд баглаа цэцэг табигдажа, митинг болодог, хамалганда гарсан хүнүүды санадаг. «Мартажа болохогүй!» - манай нангин уялга. Дахин имэ учар түүхэдэ, ажабайдалдамнай бү дабтагдаасы!

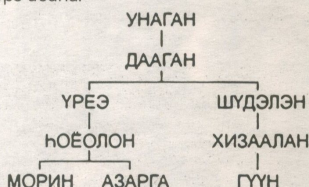
Зоя ДЫЛЫКОВА, багшын ажалай ветеран

МАЛЫ НАСНЫ ИЛГААНУУД

Буряад зоны хэдэн мянгаад жэл соо тэжээжэ байсан таван хушуун адуу мал нэгэ жэл нэмэхэ бүрөө шэнэ нэрэ авдаг гээч. Тэхэдээ гурбан наснаасаа эхилжэ, эрэ, эмэ малнууд ондо ондоо нэрэты болодог.

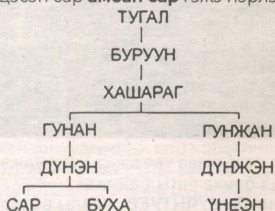
Адууны нярай түлэ унаган гэдэг

Хоёрт намартаа **дааган** болоно. Гурват намартаа эрэнэ **үрээ**, эмэнэ **шүдэлэн** гэгдэнэ. Дүрвэти жэлдээ эрэнэ **соёолон**, эмэнэ **хизаалан** гэжэ нэрлэгдэнэ. Үшөө нэгэ жэлы үнгэрхэдэ, эмэнэ **гүү**, эрэнэ **азарга** гэгдэнэ. Харин насаа хүцсэн, засагдасан, соргоогдосон адуу **морин** гэжэ нэрэ абана.

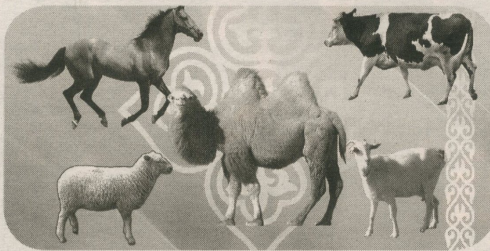
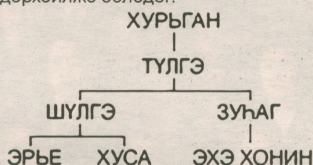
Үхэр хадаа таван хушуун мал шэнги басал нэгэ наса нэмэхэдээ, нэрээ сэлгүүдэг

Үнээны сая гарсан түл **тогол** гэнэ. Намар болотор тэнжэсэн томо тугал **буруу** болоно. Хоёрт намартаа буруун **хашараг** гэсэн шэнэ нэрэ авдаг. Гурван настэ эрэ үхэрин **гуна**, эмэнэ **гунжа** болоно. Дүрвэти жэлдээ эрэнэ **дүнэ**, эмэнэ **дүнжэ** гэгдэдэг. Цаашадаа эрэ үхэр **буха**, эмэнэ **үнээ** гэжэ нэрлэгдэдэг. Засагдасан эрэ үхэр **сар** гэнэ. Арван наса хүцсэн сар **амбан сар** гэжэ нэрлэдэг.

Хонины сая гарсан түл хурга гэдэг

Хоёрт жэлдээ **түлгэ** болоно. Гурват намартаа эрэ түлэны **шүлгэ**, эмэнэ **зусга** гэсэн нэрэ абана. Дүрвэти жэлдээ эрэнэ **хизаалан**, эмэнэ **халюу (хагли)** гэжэ нэрлэгдэнэ. Харин цаашадаа, тава-зургаан насандаа, эмэнэ насаа хүцсэн бүдүүн **хони**, эрэнэ **хуца** гэгдэнэ. Шэмхүүлсэн эрэ хоний ергэ (**эрье**) гэдэг ем. Гадна хонины наса тэрэны шүдэны тоогоор тодорхойлжо болодог.

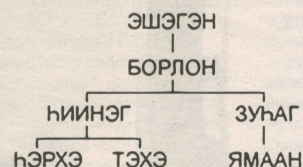

Пять «драгоценностей» бурятского народа
Табан хушуу мал

Шэрүүн ноосты ямааны шэнэ гарсан түлэны эшэгэ гэдэг

Бур - буржагархан ноосты эшэгэ хоёрт жэлдээ **борлон** гэжэ нэрэ абана. Гурват намартаа эрэнэ **синнэг**, эмэнэ **зусга** болоно. Цаашадаа шэмхэгдээгүй эрэ ямаа **тэхэ**,

шэмхүүлсэн **сэрхэ** гэсэн нэрэ абана. Харин эмэнэ насаа хүцсэн **ямаа** болоно.

Тэмээны сая гарсан түл ботогон гэдэг

Ботогон хоёрт намартаа **тором** гэсэн нэрэ авна. Удаан тэрэ **тайлаг** болодог. Гурват намартаа тэмээны эрэ түлэны **гуна**, эмэнэ **гунжа** гэгдэнэ. Дүрвэти жэлдээ эрэнэ **дүнэ**, эмэнэ **дүнжэ** болоно. Насаа хүцэ засагдаагүй эрэ тэмээ **буура**, засагдасан эрэ тэмээн **атан** гэжэ нэрлэгдэнэ. Харин бөөэ хүцсэн эмэ тэмээн **энгин** гэжэ нэрэ ем.

«Зуун жэлнүүд үнгэржэ,
Харин сэрэгшэ, шиний
Хээн баатаршалга
Хэтын хэтэдэ эльгэ
Зүрхэндөө хадуун
Байна баяртай мүнөө
Сагай залуу нүхэд!»

**МАНИДАРИЕВ
ОДО
ЧОЙРОПОВИЧ**

1917 ондо Буряад АССР-эй Хяагтын аймагай Тамча нотагта түрэнхэн намтартай. 1930 ондо эхин хургуулийн 2 класс дүүргэжэ. Трактористын мэргэжэлтэй байһан. 1939 оной ноябриин 7-до 696 стрелково полкдо тангариг абаһан юм. 1940 оной март хараһаа 1942 оной апрель хүртээр 17 стрелково полкдо стрелково отделениин командираар алба хэһэн байна.

Сэгэ Ороноо Хамгаалгын Агуухэ дайнай эхилхэдэ, Одо Чойропович губадахи жэлээ алба хэжэ байгаа. Дайнай түрүүшын үдэрнүүдхээ эхилжэ, тэрэ сэрэгшэдтэйгээ хамта мэргэн буудагшаар халуун байлдаануудта хабаадалсаа. Мэргэн буудалгаараа олон дайсдые хюдаа. Олон дахин фашистануудай «хүхитэй» туйлалдажа, диилэн гараа.

Одо Чойропович урда зүгэй фронтын 20- дохи хадын-стрелково дивизидэ, эгээ харюусалгатай газарта дайлагдаа: 1942 ондо дайсад Кавказай ехэ нефтитэй газарнуудые абаха ханаатай байгаа. Сухумэй перевалай «Улаан талмай» гэхэн газар ехэ хатуу тулалдаан болоо. Тэрэ тулалдаануудта украинцууд ба

ородууд, грузин ба башкирнууд, армянууд, белоруссууд болон тэдэнтэй хамта Буряад ороной хүбүүн хабаадалсаа. Манай сэрэгшэ илажа гараа. Миний үбгэн абын мэргэн буудагшын буу зэбсэг нэгэшые алдангүй буудадаг байгаа. Манай баатар сэрэгшэд юунһэшые сухараагүй – хатуу байгаалиһаашые. Хэдэн хара үнэрһэнэшые хүүлээр манай Байгал шадарай баатар мэргэн буудагша «Байлдаанай амжалтын түлөө» гэхэн түрүүшын шагналда хүртөө.

Одо Чойропович Манидариев хадаа Эхэ Ороной ехын шагналда хүртэһэн Сэлэнгын сэрэгшэдэй нэгэн болоно –Кавказай фронтын байлдаануудта ба Сталинградай үйлсэнүүдтэ баатаршалга гаргаһанай түлөө Ленинэй орденуор шагнагдаа.

Госпитальдо эмшэлэгдэһэнэй хүүлээр Минский тэндэхи байлдаануудта хабаадалсаа, мүн баһа Баруун Пруссии хүрөө. Тэрэ «Улаан Одоной орденуор» ба олон медальнуудуар шагнагдаа. 1945 оной август хараһаа 477 батальонной утаһанай отделениин командираар алба хээ һэн.

1946 оной мартын хориной СССР-эй Верховно Соведэй зарлигаар 1946 оной июлийн 10 –

да гэртээ табигдаһан байна.

Ленинэй нэрэмжэтэй орденной кавалер, мэргэн буудагша Одо Чойропович Манидариевай дайн байлдаануудуар ябаһан харгынүүд гэхэдэ: Барнаул – Омск – Давлеканов – Петрозаводск – Кавказ –Калиниград – Ленинскан – Сурам – Житомир – Севастополь – Ростов- на –Дону – Кубань –Сочи Сухумэй дабаа – Сталинград – Минск –Баруун Пруссии- Махачкала –Ташкент –Новосибирск –Улаан-Үдэ. Одо Чойропович хадаа баатар- сэрэгшэ бэрхэ хүн.

Дайнай хүүлээр олон жэлдэ ахмад хонишоноор, барилдаанаар түрэл хүтэй нотагтаа ажалаа.

Хани нүхэр Даббаа Будаевнатайгаа хоюлаан гурбан хүбүүдээ үргэжэ, хүмүүжүүлээ. Хүбүүдын гэбэл: Сережа, Базарсада, Самбу гэгшэд болоно. Дайнда абаһан шархануудань хүүлэй хүүлдэ ехээр үбдэжэ, Одо Чойропович 1982 оной ноябрь нарада 62 наһатайдаа наһа бараһан юм.

Үбгэн абынгаа суутай сэрэгэй харгые аша хүбүүнийн – Манидариев Жаргал Базырович үргэлжүүлһэн байна. Тэр хадаа Кавказай, Чечнягай дайн байлдаануудта хабаадалсаа.

ИШАЛХЫ ЗАМ

айны дүүрсэны сүүлээр 75 жэл үнгэрчэбэ

хоничоноор
бригадын ахалгчаар
н орлогчо байгаа.

оничоноор өөрынгөө
Дондоповнатыгаа
э, гарын ганзагада,
эд, хуу болтондонь
ашанхи харгыгын
иргаа, 20 ача зээнэртэ.
амжалта туйлсанынь
68 ондо Ноехоны
лэгчээр дэмжсэн
иснынгаа амаралтад
ан жэлдэ урагшаты
лөө, хүн зондо тусты,
та хүцэ үгэсны түлөө
одооор шагнагдаа.
хадынгаа үвэртэ
гаас хэдыч цаг
ы, ача зээнэрэнэ
ханаар санажа,
дурасча байдаг.
үн дайнаас бусча
манай авын аха
Цыренович 1908
Мункуев Дашанима
Мункуев Бальжинима
айны дүлэн цоо
ан байна.
рхатаад, бээнэ
эртээ бусча амиды

асшигчууды хархис
эсэн боллин хото
дунда манай ава
док Доксонович,
жапович,
жав Батоцыренович

алгын дайны сүүлээр

сон хойно баруун
холбоото штатын
арьсан хүнүүд
илхы хэрэг
нхи үүргын бидэн

оруулаабд гэдэг болонхой. Тымээс,
олон жэл очохол бүри манай аванары,
аханары, үгэйнэры явсан дайшалхы

баатаршалга гаргаснынь хэны хүчээр
иимэ сайн цаг, дайн гашуудал үгы,
амгалан мэндэ ажасуунады гэжэ оргожо

явсан залуучууддаа хөөрөжэ, мэдүүлжэ,
ойлгуулжа байха ёсты байнады.

Бимба БУЯНТУЕВ, ажалы ветеран.

түрүү хуури эзэлдэг хэн. Хурьгады олоор абахадаа
нэн түрүүн эхэнүүдэйн хүшэ тамир хайнтайгаар
ондо оруулха гэдэг байгаа. Тиэхэдээ абахаар зундаа
хүрэг хонидоо ногоо элбэгтэй бэлшээридэ хайса
манажа, хүсэд таргалууддаг хэн. Хүрэг хонидоо
шэмэтэй ногоондо бэлшээжэ, хүсэд хүшэлүүлээд,

искуственна аргаар үрэгжүүлжэ, богони болзрто
үнгэргэгдэдэг хэн.

Дашанима Ринчинович, Бальжи Норбоевна
хоёр зуун хонинхоо зуу гаран хурьга хэдэн жэлдэ
абахан. Абахан хурьгага хайнаар хаража тушаадаг
хэн. Тобир тарган хонид эхир хурьгадые түрэдэг,

хурьгадынь өөдэргэн дорюунууд байдаг хэн.

Тиимэһээ үрэгжүүлгын эхилтэр хонидоо хайнаар
таргалуулхаяа оролдодог байгаа. Хурьга абалганда
эртэнһээ бэлдэхэ гэшээ гол шухала зорилго гэжэ
Дашанима Ринчинович, Бальжи Норбоевна хоёр
ойлгодог хэн. Хурьга абалгын үедэ хая гарахан
үлбэр хурьгадта ехэ анхаралаа хандуулдаг байгаа.
1972 он болотор хонин ажал дээрэ ажаллаа. Арбан
гурбан жэлэй турша соо хүдэлэхэдөө ажалдаа
амжалта туйлаһанайнгаа түлөө хэдэн "Хүндэлэлэй"
тэмдэгүүдээр шагнагдахан. 1973 ондо пенсидэ гараа.
Хэды амаралтада гараашы наа, олон жэл нутагтаа
луговодоор хүдэлөө. 45 га газархаа гектарай хорин
хоёр центнер хайн шанартай үбһэ хуряжа абахан
байна. Үндэр социалис уялгаяа ходо эрхим хайнаар
дүүргэдэг, республика соогоо түрүү луговод гэжэ
нэрэ зэргэдэ хүртэһэн хүндэтэй хүн. Дашанима
Ринчинович ба Бальжи Норбоевна хоёр долоон
үхибүүдые хүмүүжүүлжэ, нургажа, ажал хүдэлмэридэ
оролдосотой эрхим хүнүүд болгоо. Дашанима
Ринчинович дайнай жэлнүүдтэ болон амгалан үедэ
олон жэлдэ ажаллаһанайнгаа түлөө олон тоото
шагналнуудаар ба медальнуудаар тэмдэглэгдэнхэй.
Нютагайнгаа эрхим хүбүүдэй нэгэнэй Эхэ
Оронойнгоо үмэнэ горитой аша туһыень хараадаа
абажа, 1966 ондо нырыень аймагай хүндэлэлэй номдо
оруулаа. Дашанима Ринчинович залуу халаанда
жэшээ боложо, арад зоной дурсаалда байдаг.

Жаргалма ДАНЗАНОВА, ТОС «Соёл»

АВЫМНАЙ ДА

Агуухэ Эцэгэ Ороноо Хамгаалгын д

Жэл очохо бүри дайнда явсан хүнүүды тоо үцөөржэл байн, тымээс үлдэсэн, мүнөө болтор амгалан мэндэ явсан, дайны гал дүлөөр баатаршалга гаргасан зонимнай хөөрөө уулзалганууд ургажа явсан залуучуудамнай жэшээ болохонь аргагүй цэнты болонол доо.

Ноехон нутагтамнай дайнда явсан хүнүүдээс нэгч хүн үлдээгүй. Энэнь ехэл харамты байдаг, тэгээд яахаб даа, хүны нас мүнхэ бэшэ ха ем...

Манай нутагаас Эхэ Ороноо хамгаалгын дайнда 326 бэсты хүнүүд мордосон байна, тэдэны 127 сэрэгчэд гэртээ бусча ерээгүй. Эдэ үгэй, аванар, аханарнуудымнай нэрэ обогонь Зургаан – Дээв нутагтаа тавигдасан хүшөөдэ бэчээты ба Дурасхаалы ном цоо хэблэгдээты.

Дунда сургуулимнай музей цоо нутагымнай хүнүүды дайнда баатаршалга гаргаснынь дэлгэрэнгыгээр харуулагданхай. Тэрэ цагта нэгч айл бүлы дайн алад гараагүй.

Манай гэр бүлөөс авамнай – Буянтуев Цырендондок Доксонович 1941 оны долоо сарын 22 – до баруун фронтын дайнда татагдаа.

Авамнай 1913 ондо Ноехоны сомоны Сүхын Тагалцар гэжэ нутагтаа түрөө ем.

1935 оноос 1938 он болтор Улаан – Үдэ хотын станци Дивизионнод 12 – ты каваллерийска полкод морин сэрэгчээр алва хиигээ. Дайн эхилсээр, сар хагад болоод байхад Эхэ Ороноо хамгаалхы фронт яваа. Дайшалхы замань 1941 оноос 1945 он болтор аяр 4 жэл цоо фашис Германиин хото город Берлин хүртэр болоно. 62 – ты гвардиин каваллерийска полкод 18 – ты гвардиин дивизид, 7 – ты каваллерийска корпусо Генерал Константиновы ударидалга доро дайшалхы замань эхилсэн байна.

Түрүүчингээ байлдаанаас эхилээдэл, ехэ зоригты, сонор байжа, станково пулемеды расчеда командираар томилогдоо.

1942 оны зун, старший сержант Буянтуев Цырендондок Доксонович, город Сухиничи сүлөөлхын түлөө байлдаанда “Дайшалхы габьяагы” медальда хүртөө. Хэдэн олон байлдаанда тоогүй олон баатаршалга гаргаа.

Днепр мурэн гаталхадаа шархатаа. Госпитальда хэбтэжэ эмчлүүлсэны сүүлээр, тэрэл өөрынгөө явсан 18 – ты гвардиин дивизидээ бусча ерээд, Чернигов, Мозырь гэсэн Белоруссиин хотонууды сүлөөлэлцөө.

Авамнай дайн тухай ехэ хөөрэхэ дурагүй сэн, харин намдаа, бага хувүүндээ, нэгэ учрааа хөөрсэн ем. Тэрэ хөөрөөгын мүнөөч болтор мартадаггүйб.

Улаан Арми фашистнууды өөрынгөө

газар дээр бута сохеод, хилын цаана Польшо гүрэны газар дээр дайсалдажа эхилбэ.

«Картояк гэжэ заахан хото сүлөөлхы байлдаанда шархатаад, мэдээгээ алдаад хэды цаг цоо хэбтээ бэлэйб, мэднэгүйб. Мэдээгээ ороходоо, харахадам, нэгч хүн үгы, байлдааны авьяа холо дуулдажа байгаа. Мультитжэ явахдам, фашистнууды нэгэ майхан байжа байгаа. Мультитжэ ороод харахадам, элдэвын эдихэ, ууха ем байгаа. Зуны халуунда шархатаад явахда ехэ ама ангаа, Сталины зарлигаар фашистнууды орхисон эдээ хоолдо, ундаанда бү хүрэгты гэдэг байгаа, юундэб гэхэдэ, фашистнууд зугдаахада, эдегээ хорлуулаад зугдаадаг байгаа... Харин би, Сталины зарлиг эбдэжэ, тэрэнээсэнь эдээд, ангаагаа гаргаад амин гол ороо бэлэйб» - гэжэ аргааханаар хөөрөө бэлэй.

Цаашань хөөрөөгөө үргэлжлүүлхэдээ: «Улаан Армиин сэрэгчэд ямар хүндэ хүчэр, гал дүлөөр ами насаа хайрлангүй даважа гарааб даа... Самоледууды бомба хаяхада, танк, үхэр буунууды буудахада тэнгэри газар хоер нэгэ больчодог байгаа... Хүны чосо осо шэнгээр оросчо байкүй, бүлэн болоод мухарижа байдаг бэлэй». – гээд, ондоо ем хөөржэ үгөөгүй...

Авымнай дайшалхы зам цаашаа Варшава хото сүлөөлхэдэ, Берлиндэ довтоллон оржо эзэлхэдэ дүүрсэн байна.

Хархис фашистнууды хяа бута цохеод, гэртээ бусча ерээдэнь, гимнастеркын цээжэндэ хэдэн олон орден медальнууд яларан толоржо байгаа бэлэй: «Дайшалхы габьяа гаргасны түлөө» медаль, «Варшава хото сүлөөлсэны түлөө» медаль, «Берлин дайлан авасны түлөө» медаль, «Улаан Одоны» орден, «Агуухэ Эцэгэ Ороноо хамгаалгын дайны II – ты шатын» орден г.м.

Авамнай дайны сүүлээр түрэл нутагтаа бусча ерээд, бүхы хүчэ чадалаа, ухаан бодолоо хамтын хэрэгтэ зориулаа. Хамцыгаа шамаад, унасан малгайгаа авангүйгээр элдэвын ажал

хиигээ: хони харха – ажаллаа, тракторна яваа, колхозы даргы

Цырендондок Доксонович хони нүхэртэ – Цырма зургаан хүүхэды түрэг хулын дүрөөд хүргэ эрдэм ном соргожо, ц зааж, ехын харгыда г

Хамтын хэрэгтэ ехэ түлөө нутагаархын Т. Сомоны Соведы түрүү байна. Энэ ажалда н гаратараа хүдэлөө. Уд сайнаар ажалласны т хамтын ажалда габьяа «Хүндэлэлы тэмдэг» о

Авамнай 1978 онд мордоо бэлэй. Тэрэ ц үнгэрөөч саа хүүхэдэ хайрата авыгаа дулаа нутагаархидын ходо

Манай нутагы 127 ерээгүй. Тэдэны тоод – Мункуев Дашамоло оны, хоер дүүнэрэнь – Цыренович, оны, Цыренович 1943 оны, баатары үхлөөр унаа

109 хүн дайнаас эрэмдэг болооч саа, г ерээ.

1945 оны 5-барда, с муухай толгоо үргэ хүртэр хүрсэн хүнүүд – Буянтуев Цырендон Доксонович, Амар Буд Бадмацыренов Гунга гэсэн болоно.

Эхэ Ороноо хамга 75 жэл үнгэрчэбэ.

Харин мүнөө бол Европын, Америкын зарим, зарим засаг Совет Армиин дайш доошонь дараад, ехэ

СЭРЭГШЫН ДУРАСХААЛДА

Мүнөө жэл Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агуухэ Илалтын 75 жэлэй ойн баярта зориулагдана

Гүрэнэймнай Эбсэгтэ хүснүүдэй ухан сэрэгшэд буурашагүйгөөр алдаршалан. Эсэгэ ороноо хамгалгын Агуухэ дайнай

жэлнүүдтэ тэдэнэй гаргахан баатаршалганууд тоолошогүй олон юм. Тэдэнэй дунда манай нутагаархиднайше байха.Жаргаланта нутагай эрхим сэрэгшэдэй нэгэн – дайнай, ажалай ветеран Аюшеев Дашанима Ринчинович болоно.

Аюшеев Дашанима Ринчинович Сэлэнгын аймагай Жаргаланта нутагта 1913 ондо түрэнэн байна. Колхозай ажал хүдэлмэридэ хабаадалсаа. Түрүүн “Хубисхал” коммунада ажаллахан байна. Элдэб ажал хэдэг байгаа. Талха, соохо сохио, хадаха, газар хахалдаг, үбнэ сабшадаг, модоной бэлэдхэлдэ ябадаг.

1939 ондо Халхил Голой дайнай үедэ, Даури дээрэ алба хэнэн байна. Эсэгэ Ороноо хамгаалгын Агуухэ дайнай эхилхэдэ, фронт мордохон байна. Смоленскэ шадар дайнай гал дүлэн соогуур ябана.1942 ондо шархатаад госпитальда ороо. Госпитальнаа гараад, гурбадахи Украинска фронтодо элыгээгдэнэн байна.Эрэлхэг зоригтой, дайсанай урдаһаа шанга тулалдаануудта хабаадалсана. Дайсанай хүсэтэй ехэшые наа, манай совет сэрэгшэд гэдэргээ сухарихые мэдэдэггүй, эрэлхэг зоригтойгоор, баатарлигаар тэмсэдэг байгаа.1943 ондо дахин шархатаба. Шархаяа эдэгээд, дахин дайсанай урдаһаа тэмсэжэ, Кривой Рог шадар дайсанай тулалдана. Коммунист партиингаа, Совет Оронойгоо уряагаар ороноймнай бүхы хүнүүд бүлимтаран ороһон фашистнуудай урдаһаа, тэмсэлдэ бага, ехэгүй бодоһон байгаа юм. Энэ ехэ дайнай бүхы фронтнуудта – Баренцово далайһаа эхилээд, Хара

далай хүртэр Бурядаимнай хүбүүд, басагад эрэлхэг зоригтойгоор тэмсэжэ, гайхамшаг баатаршалга харуулаа. Дашанима Ринчинович ута, хүндэ хүшэр зам гаталаа. Хархис муухай дайсаанда шанга харюу үгэнэ. Манай совет найхан газар дайдые илалтын наранай элшэ туяагай гэрэлтүүлхэ үдэр, холо бэшэ боложо байгаа. Дашанима Ринчинович ехинхидээ дабталгын операцинуудта хабаадалсадаг байгаа. Дайсанай урдаһаа туласа ерээд, хатуу шангаар тулалдаха ушарнууд болодог нэн.1944 ондо хүндөөр шархатаа: буунай тобшо мурөөрнь, гараарнь, хүлөөрнь гарахан байна. Госпитальда удаан хэбтэжэ бараг болоод, гэртээ ерээ.

Нутагтаа бусажа ерээд, колхоздоо хүдэлжэ эхилээ

1945 ондо Бадмацыренова Бальжи Норбоевнатый айл боложо, колхозойнгоо ажалда эдэбхитэй найнаар хабаадана. Арбан хоёр жэл соо зүгы дээрэ ажаллана. Колхоздоо зүгын халбарие саашань үсхэхэ, хүжөөхэ хэрэгтэ бүхы анхаралаа табина. Иигэжэ баян дүй дүршэлтэй зүгышэнэй нэгэн болоһон гэшээ.1955 ондо Всесоюзная Выставкадэ Москва хото ошожо, медальтар шагналдаа. Олон жэлэй хугасаа соо энэ Всесоюзная выставкадэ хабаадалсана. Тиигээд 1959 ондо хонин ажалда ороһон байна. Дашанима Ринчинович Бальжи Норбоевна хоёр ажал хүдэлмэридөө тон анхаралтайгаар, оролдосотойгоор хандадаг байгаа. Колхоз, район, республика соогоо түрүү хонишод болоһон. Социалист мурьсөөндэ ходо